



#Monogràfic

## Pecat de sainetera: autores, obres i temes en el context valencià<sup>1</sup>

María de los Ángeles HERRERO HERRERO i  
Lliris PICÓ i CARBONELL

Universitat d'Alacant

**RESUM** El projecte «Teatre Popular Valencià dels segles XIX i XX (1817-1950)» permeté inventariar al voltant de 680 autors i ens brindà l'oportunitat de tindre un coneixement més encertat i precís del gènere. D'entre tota la nòmina d'escriptors, però, traspuen els noms d'algunes saineteres que, a pesar dels intents per ser visibilitzades, continuen sent pràcticament unes desconegudes dins del context literari valencià. Si bé tenim una idea fragmentària de les dramaturgues valencianes del segle XIX i principis del XX, tant de les seues biografies com de les seues obres a través de notícies de procedència diversa (catàlegs, programes de mà, etc.), amb la nostra aportació pretenem reivindicar-les i fer veure que l'escriptura de sàinets, i d'altres peces teatrals breus, no era d'exclusivitat masculina. Presentarem, doncs, la producció dramàtica d'autores com Ángeles Gascó, María Ibars, Vicenta Matalí, María Recasens, Empar Royo de León, María Lluïsa Camilleri, Conxeta Ruiz, Elvira Urios o Josefina Lázaro i, de manera més detallada, la de Pilar Monzó de Roca, una supervivent literària en el context de la II República. **PARAULES CLAU** teatre breu, teatre popular valencià, escriptores, segles XIX i XX, Pilar Monzó de Roca, II República.

**ABSTRACT** The research project «Valencian Popular Theatre in the 19th and 20th centuries (1817-1950)» has led to an inventory of around 680 authors, making it possible to have a more accurate and evidence-based knowledge of the genre. Among all the writers, however, mention must be made of a number of *sainete* (one-act comedy) women writers who, in spite of the attempts at visibilization, still remain practically unknown within the Valencian literary context. Although the evidence on Valencian women playwrights of the 19th century and early 20th century is still a fragmentary one, both regarding biography and works, obtained from diverse sources (catalogues, playbills, etc.), our contribution is aimed at vindicating these women and emphasize that the writing of *sainetes* and other brief theatrical works was not an exclusively male domain. Thus, we shall present the theatrical production by women authors like Ángeles Gascó, María Ibars, Vicenta Matalí, María Recasens, Empar Royo de León, María Lluïsa Camilleri, Conxeta Ruiz, Elvira Urios or Josefina Lázaro, and in a more detailed manner, that by Pilar Monzó de Roca, a literary survivor in the context of the Spanish 2nd Republic. **KEY WORDS** short plays, Valencian popular theatre, female writers, 19th and 20th centuries, Pilar Monzó de Roca, Spanish 2nd Republic.

1 Volem expressar el nostre agraïment al professor Gabriel Sansano i Belso per la seua invitació a participar en aquest número de la revista.

## 1. Una primera aproximació al sainet d'autoria femenina

La nostra contribució té origen en una comunicació que presentàrem, de manera conjunta amb el professor i director del projecte «Teatre Popular Valencià dels segles XIX i XX (1817-1950)», Gabriel Sansano, al *II Congreso Internacional de la Sociedad Española de Estudios Literarios de Cultura Popular (SELICUP)* «Literatura y Cultura Popular en el nuevo milenio»,<sup>2</sup> l'any 2005, amb el títol «Unas caras desconocidas del teatro popular valenciano: las escritoras de sainetes (1920-1939)». Aquella aportació era fruit del conveni «Primera fase d'inventari general de l'espectacle popular valencià (Documentació valenciana de l'espectacle teatral). Segles XIX-XX (1817-1939)»,<sup>3</sup> subscrit entre l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) i la Universitat d'Alacant, desenvolupat per l'equip investigador «Teatre Popular i Renaixença Valenciana» (2003-2004). La comunicació resta inèdita,<sup>4</sup> però el marc de la celebració del *II Seminari d'Estudi del Teatre Popular Valencià (Teatre popular i memòria democràtica valenciana, 1931-1939)*,<sup>5</sup> ens permeté desempolsegar eixe estudi primigeni i reelaborar-lo.

Tal com assenyalàvem en el seu moment, gràcies a l'important treball d'inventariat, de compilació en una ingent base de dades, l'inventari bibliogràfic informatitzat del «Teatre Popular Valencià dels segles XIX i XX (1817-1950)»,<sup>6</sup> poguérem obrir diferents línies d'investigació, entre les quals estava la del sainet escrit per mans de dona. La trista realitat ens posà en evidència que es tractava d'un tema certament ignorat i que, desafortunadament, no havia suscitat gaire l'interés de la crítica especialitzada. Sembla que no cal dir-ho a hores d'ara, però es feia pertinent la perspectiva de gènere per a atallar el desconeixement per la producció femenina en el marc del teatre popular valencià dels segles XIX i XX. La comunicació presentada en el 2018, tenia, doncs, un doble objectiu: per una banda, descriure els trets bàsics d'aquesta dramaturgia i, per una altra, mostrar una nòmina –provisional– d'autores, tot

2 Celebrat a la Universitat de La Corunya, del 10-12 de novembre de 2005.

3 Per a més informació sobre el Fons Teatral Valencià, ubicat a la Biblioteca de Filosofia i Lletres de la Universitat d'Alacant, i l'inventari bibliogràfic informatitzat del «Teatre popular valencià dels segles XIX i XX (1817-1950)» consulteu: <<https://biblioteca.ua.es/va/troba-informacio/col-leccions-especials/fons-teatral-valencia.html>> i <[http://instantaneo.es/wiki/index.php/P%C3%A0gina\\_principal](http://instantaneo.es/wiki/index.php/P%C3%A0gina_principal)> (darrera consulta: febrer 2021).

4 Això no ha impedit que algunes investigacions com la de Lacueva ([2013]), Roig/Lluc (2019) o March (2020), se n'hagen fet ressò.

5 Dirigit pel Dr. Gabriel Sansano i organitzat pel grup investigador «Memòria Identitat i Ficcions (VIGROB-121)», Fons Teatral Valencià de la Biblioteca de Filosofia i Lletres, el 26 d'octubre de 2018, a la Universitat d'Alacant.

6 Sansano, G. (dir.) *Inventari bibliogràfic informatitzat del teatre popular valencià dels segles XIX i XX (1817-1850)*. [<[http://instantaneo.es/wiki/index.php/P%C3%A0gina\\_principal](http://instantaneo.es/wiki/index.php/P%C3%A0gina_principal)>, darrera consulta: febrer 2021].

centrant-nos en una d'elles dins del context del període republicà, Pilar Monzó de Roca, atés que esdevenia l'escriptora més rellevant del grup de les saineres per la quantitat d'obres que en coneixíem.



Imatge 1.

Fotografia de Pilar Monzó. Detall de la portada d'*El Chénit de Tana* (en Monzó, Pilar. *El Chénit de Tana: sainera en un acte y en prósa*. València: Carceller 1931).

Amb aquestes línies, resseguim els mateixos interessos: volem fer una revisió del tema mitjançant una necessària panoràmica de la figura de l'autora de sainera per tal d'enllaçar-la amb els estudis i les investigacions en literatura de gènere en territori de parla catalana, gràcies que en els últims anys han experimentat un revulsiu que no podem deixar d'esmentar. Nogensmenys, els darrers treballs centrats en les lletres femenines valencianes han posat en evidència que a causa de la manca d'interés i la desconsideració que havia patit la literatura escrita per dones durant segles havien arrossegat al desconeixement i a l'oblit un considerable grup d'autores de diferents èpoques. Cal insistir en el fet que esdevingué quasi una obligació demostrar l'existència d'escriptores a partir

de les trobairitz,<sup>7</sup> Tecla de Borja (1435-1459), sor Isabel de Villena (1430-1490) o Isabel Suaris (1440-1490) en l'àmbit literari valencià (Herrero 2018: 14).<sup>8</sup> Les escriptores valencianes modernes,<sup>9</sup> així com les del franquisme,<sup>10</sup> han sigut objecte dels i de les investigadores de manera més recentment, però no és comparable aquest camí incipient d'atenció al que ens trobem en els segles posteriors, de fet:

Al observar los siglos XIX y XX, nos encontramos con un vacío bibliográfico casi total, a pesar de tratarse de una época en la que se produce un aumento notable tanto de la cantidad de autoras, gracias a la progresiva democratización de la educación, como de la tipología textual de carácter público [...] (Lacueva/Herrero 2016: 78-79).

D'aquesta manera, Lacueva/Herrero (2016) acabaren de justificar, i d'evidenciar, el menester de traçar una línia genealògica en les lletres femenines valencianes. Un fet que ja havia estat assenyalat per Almela i Vives (1964: 9) uns anys enrere i del que Alpera (2004: 37) es feu ressò, ja al segle XXI, quan afirmà que «la literatura produïda en llengua valenciana no ha estat mancada de l'aportació femenina». Lacueva ([2013]: 60), igualment, tornava a incidir-hi. Al cap i a la fi, la desatenció que patien semblava no tindre remei:

tanto las autoras *modernas* como las contemporáneas –hasta bien entrado el último tercio del siglo XX– han sufrido una constante indiferencia por parte del ámbito académico y de la crítica literaria tradicional, cosa que ha impedido su participación e inclusión en el casi inquebrantable canon que sustenta la Historia de la Literatura Catalana (Lacueva i Herrero 2016: 68).

Així doncs, no ens ha de quedar cap dubte que les saineteres són una peça cabdal de l'engranatge d'eixa genealogia en la literatura femenina valenciana. Tanmateix, en aquest sentit, trobem un important buit d'estudis exhaustius de la literatura feta per dones entre el segle XIX i principis del XX valencià. Tot i això, el 15 d'octubre de 2018, durant la celebració del Dia de les Escriptores, uns quants anys després que catalogàrem l'obra de Pilar Monzó en la «Primera fase d'inventari general de l'espectacle popular valencià (Documentació valenciana de l'espectacle teatral). Segles XIX-XX (1817-1939)», el col·lectiu *Clásicas y Modernas*, una associació que reivindica la igualtat de gènere en l'àmbit de la cultura, donava a conèixer l'obra de Pilar Monzó, «rebel i transgressora»,<sup>11</sup>

7 Vegeu Casas (1994).

8 Vegeu les fitxes dedicades a cada autora en el *Diccionari Biogràfic de Dones (DBD)* (<[www.dbd.cat](http://www.dbd.cat)>): les de Tecla de Borja i Isabel Suaris, per M. García Sempere; i la d'Isabel de Villena, per L. Kóvacs. Vegeu també Escartí (2011).

9 Entre altres aportacions, vegeu, especialment, Martí i Ascó (2004), Herrero (2009 i 2018), Miralles i Zaragoza (2012) i Zaragoza ([2016]).

10 Consulteu Lacueva ([2013] i 2019).

11 Tot utilitzant els adjectius amb què l'associació definia l'autora. [<<https://www.clasicasymodernas.org/antigua/matilde-salvador-pilar-monzo-dia-escriptoras-comunitat-valenciana/>>, darrera consulta: febrer 2021].

mitjançant una exposició dels seus sainets al Centre Cultural de la SGAE a València. Sobre aquesta celebració escrivia el periodista R. Burgos (2018) a les pàgines del diari *El País*, de manera que la que fou, segurament, la sainetera més prolífica –si no l'única– del període de la II República, passà de l'oblit més absolut als mitjans de comunicació de masses. A més, hem de fer referència a l'aparició de dues aportacions sobre l'obra de Monzó, posteriors a la presentació de la nostra comunicació en el *II Seminari d'Estudi del Teatre Popular Valencià* el 2018: per un costat, l'adaptació del sinet *La falta de Marieta* publicat en el llibre de falla de l'Associació Cultural Bda. Sda. Família Corea per Roig/Lluc (2019), i per un altre, l'article de March (2020) per a *Revista Valenciana de Filologia*, en el qual se centra, principalment, en dues de les obres de Monzó, *La falta de Marieta* (Saló Novetats, 1930) i *Visanteta* (Saló Novetats, 1930).

## 2. Contextualització del sinet d'autoria femenina

No podem negar que el teatre popular valencià, tradicionalment i de forma general, ha estat un gènere menystingut i molt poc estudiat. Aquesta és una queixa que han pronunciat diversos estudiosos com, entre altres, Sansano (1997: 13):

El gènere literari més popular de tota la literatura valenciana, sense cap dubte, és el sinet. Menyspreat per tot un seguit d'investigadors, rebutjat per la majoria del públic burgès i "culte", ignorat o homenatjat per una o altra manera d'entendre la cultura valenciana, associat amb premeditació al món de les falles, i defenestrat des d'un cert valencianisme progressista, però, al capdavant, enormement popular entre les capes intermèdies, menestrals i rurals de la societat valenciana des de fa més de cent anys. Una popularitat que no té punt de comparació possible amb cap altra manifestació literària feta pels valencians i les valencianes.

A pesar del menyspreu de la investigació pel gènere en qüestió, l'esclat del sinet entre els segles XIX i XX era palés. De fet, com argumenta Lloret (1994: 45), l'èxit del sinet a mitjan dècada dels anys 20 creà expectatives econòmiques favorables que motivaren els empresaris a invertir en l'espectacle teatral i, a més a més, «al llarg del país hi hagué més de trenta sales, en almenys una vintena de viles, dedicades, més o menys continuadament, al teatre autòcton».

Des del punt de vista lingüístic, els vents també eren favorables per al teatre en català al País Valencià, en tant que, com apunta Pérez i Moragon (1993: 49):

Fins al 18 de juliol de 1936, l'ús del català en els escenaris dels teatres de València estava regit per criteris econòmics, d'oferta i de demanda, i en darrer terme per una situació sociolingüística en què la coerció sobre la llengua del país no s'exercia per vies de prohibició directa. Gràcies a això, el teatre –escollat o llegit– va ser fins a la guerra d'Espanya la plataforma pública amb més ressò per al català.

Però, des del punt de vista de la crítica de gènere, el teatre havia estat escassament conreat per les autores de segles anteriors. I per a afirma-ho, només cal tindre present la nòmina de valencianes *modernes* catalogades (Herrero 2009, [2016] i 2018).<sup>12</sup> Així que l'esclat del sainet podia esdevenir una oportunitat d'or per a les dones amb –major o menor– afany literari. Ara bé, no deixa de ser un hàndicap el descoratjador buit bibliogràfic sobre l'època que ens ocupa, a pesar que

a partir sobretot de la segona meitat del segle XIX, [...] podem rastrejar, sense gaire esforç, signatures femenines en, si més no, tres àmbits més: els mitjans de comunicació, amb cròniques, articles d'opinió o crítiques culturals; els escrits relacionats amb l'activisme social i polític, com ara pamflets o mítings; i finalment, sobretot gràcies a l'accés progressiu de les dones als estudis superiors i a certs sectors laborals, especialment educació i sanitat, assajos o manuals sobre les problemàtiques específiques de les diferents disciplines i professions (Lacueva ([2013], 44-45).

Al mateix temps, si «fem una ullada ràpida a les dones vinculades a les comarques valencianes durant el segle XIX, ens trobem amb uns trenta noms susceptibles de ser tinguts en compte pels seus escrits, un nombre que es duplica quan observem el XX» (Lacueva ([2013]: 44-45). Fins i tot, mirant ni que siga de manera

superficial al catàleg de la Biblioteca Valenciana, per a trobar [...] dols fils dels quals es podria tirar [...]: per un costat, les publicacions periòdiques en valencià entre el 1900 i el 1939, on apareixen un seguit d'articles signats per Elisa Garcia Villalba, Teresa d'Aitana i Rosari Soto, [...] que a través d'ells estimulen les seues contemporànies a unir-se a la causa valencianista i a comprometre's amb la recuperació, la dignificació i la transmissió de la llengua. Per l'altre costat, trobem una sèrie d'escriptores dedicades a conrear poesia, teatre o narrativa, com ara Milagros Espí de Morante, Pilar Monzó, Josefina Piera de Navarro, Manuela Agnés Rausell, Vicenta Matalí d'Almenar o [...] Maria Ibars, de qui van aparèixer alguns contes al diari *Las Provincias* el 1935 (Lacueva ([2013]: 44).

Per tant, la producció literària de dones en aquesta època és innegable, encara que sobre les que es dedicaren al conreu del sainet existeixen molt poques referències i en uns temps com aquests, en què els estudis de gènere han

12 Fins on sabem, l'única autora que ens consta que escrigué teatre en el context valencià dels segles XVI-XVIII va ser la castellanenca María Eguar (1655-1735) amb les comèdies mitològiques de carés cortesà *Los prodigios de Tesalia* i *Triunfos del amor en el aire* (no localitzades). També hi ha indicis que Joaquina Magraner i Soler podia ser l'autora de la peça *La perimetra corregida. Comedia moral ajustada á las reglas del drama, y representada en los teatros de España con aplauso. En tres actos en verso. Por Doña Joaquina Magraner y Soler*. En el año de 1799, València: Miguel Estevan, 1804, en 4t. Però, en aquest darrer cas, les fonts consultades no es posen d'acord si va ser ella realment la redactora de la peça o el seu germà, el frare franciscà Miguel Magraner i Soler (Herrero [2016]: 110 i 234).

encetat tants i tan diversos camins d'investigació dins la literatura catalana, l'obra de les nostres dramaturgues del segle XIX i principis del XX continua estant gairebé ignorada. Pot ser que aquesta mancança de bibliografia tinga relació, alhora, amb la dificultat de conservació dels textos. No és gratuït recordar el format en què es publicava, no com a llibre a l'ús, sinó com a llibret, de vegades lligat, la qual cosa fa que en no poques ocasions hagen quedat en col·leccions particulars o, fins i tot, no s'hagen conservat.

### 3. Saineteres valencianes

Per tal de poder fer referència de manera més explícita a les autores i a les seues obres, hem de fer una recerca a l'inventari bibliogràfic informatitzat del «Teatre Popular Valencià dels segles XIX i XX (1817-1950)». El catàleg compta amb més de sis-cents autors i autores dramàtics documentats (684 en total), que s'emmarquen, cronològicament, des de mitjans del segle XIX fins a la primera meitat del XX. Al llarg del catàleg trobem un nombre molt reduït d'autores de sainets. Tot seguit oferim els seus noms i el títol de les obres que coneixem de cadascuna d'elles:<sup>13</sup>

- Ángeles Gascó: autora de la sarsuela *Portfolio de Castelló* (en vers i en un acte; del «Catàleg de la Societat d'Autors», 1913).
- Dolores Ramos: tenim notícia de la comèdia en vers i en un acte *La bunyolada*, en el «Catàleg de la Societat d'Autors», 1913.
- Maria Lluïsa Camilleri: escrigué els sainets *Modernismes* (en vers, i estrenat a València l'any 1925) i *Un ratet de pronòstic* (en vers, i estrenat a València el mateix any), així com l'entremés *El repatriat* (en la col·lecció «Teatre Valencià», 4 de la Impremta A. Badia Ermita, València, 1925) i la peça *Els viviers* (en vers, estrenada a València l'any 1925).
- Vicenta Matalí de Almenar: autora relacionada amb els ambients teatrals de València i Barcelona, de qui només coneixem *El pecat*, una comèdia dramàtica en vers i prosa, en un acte, estrenada a Barcelona el 1929 (impresa en la col·lecció «Teatre Valencià», 136, Imp. Dr. Moliner (València) 1929).

13 Oferim les dades que a hores d'ara ens consten de cada autora segons l'inventari informatitzat, les que ofereix Hormigón (dir.) (1997) i les que arreplega Dèlia Amorós en la fitxa dedicada a l'autora en el *DBD* (<[www.dbd.cat](http://www.dbd.cat)>).

- Conxeta Ruiz: filla del comediògraf Ignasi Ruiz, amb qui signà la seua única obra coneguda, *Ànima valenciana*, estrenada en 1927 a València; és una comèdia dramàtica en vers i prosa, en un acte (impresa per l'Editorial Arte y Letras, València, «Galeria d'Obres Valencianes», 35), adaptació d'un conte que ella havia publicat un any abans en *Las Provincias*.
- Empar Royo de León: escrigué el sainet *Borrasques*, estrenat en 1929 en el Teatre Novetats de València.
- Elvira Urios Puig: escrigué el joguet *Pepita dolça i Tòfol Llèpol*, en vers, estrenat en 1929 a València (J. Melià, sense any d'impressió, València); i la peça *Dia de Pasqua*, en vers.
- Maria Recasens Porta: escrigué, amb S. Cerveró Ferrer, l'apròposit *Camí de la festa*, en vers i en un acte, estrenat a València en 1954.
- Josefina Lázaro Cerdà: escrigué *El miracle de Morella*, en vers, amb què obtingué el Tercer Premi del Certamen del Patronat de la Joventut Obrera de València, en 1949.
- Maria Ibars i Ibars (1892-1965): de tota la seua obra cal fer esment de l'obreta representable *Els miracles de Teulada fets pel pare sant Vicent Ferrer*<sup>14</sup>. A més, Lacueva ([2013]: 95 i 111) indica que escrigué, el 1950, amb l'autora Sofia Salvador (1925-1995), «una peça de teatre popular, concretament el miracle de Sant Vicent *La conversió dels jueus*, que guanyarà el primer premi de l'altar del Mercat».<sup>15</sup>

Tenint present una de les nostres intencions en aquest article, en el marc del II Seminari d'Estudis de Teatre Popular Valencià, que era contextualitzar les autores en l'època de la II República en territori valencià, en eixe cas els noms de les saineteres es redueixen considerablement, fins al punt que només podem parlar d'una única autora que mantingué la seua activitat com a escriptora de teatre popular breu durant el període: Pilar Monzó de Roca.

14 María Ibars ha rebut més recentment l'atenció de la crítica especialitzada. Per a més dades sobre la seua vida i obra, vegeu, principalment, Lacueva ([2013] i 2020) i Mulet (2020).

15 Per a més informació sobre l'escriptora Sofia Salvador, consulteu Lacueva ([2013]).



### 3.1 Pilar Monzó de Roca



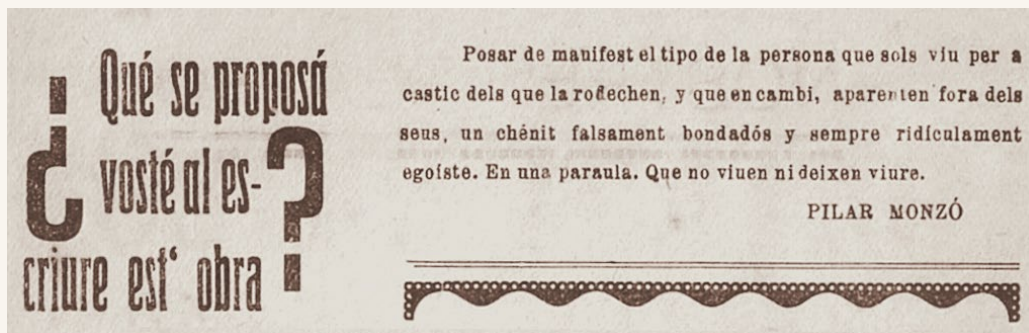
Imatge 2.

Detall de la publicació del sainet *El Chénit de Tana* (en Monzó, Pilar. *El Chénit de Tana: sainet en un acte y en prósa*. València: Carceller 1931).

De Monzó de Roca, però, en tenim poques dades biogràfiques. Seguint la base de dades del teatre popular valencià, les obres publicades en els anys 20-30 la descriuen com una escriptora molt popular i que, evidentment, obtingué més èxit que les seues coetànies, en tant que, com hem esmentat, el seu nom ja ha començat a ser visible, fins i tot, en els mitjans de comunicació menys especialitzats en el tema. No obstant això, no hem de passar per alt que l'autora destaca pel gran domini en els recursos saineters. Des del punt de vista formal, utilitza els esquemes del sainet tradicional valencià. Quant als temes de les seues obres, té un especial interès pel poble i per les capes més humils de la societat. I pel que fa al seu estil, cal precisar-ne que revela un gran domini dels registres segons la caracterització dels seus personatges (valencià de ciutat, valencià de l'horta, castellà, etc.).

Encara podem perfilar amb més exactitud la figura de Pilar Monzó a partir de diverses publicacions de l'època. Una bona part de les obres de l'autora s'editaren en la revista teatral *Nostre Teatro*, publicació que dedicava una secció a entrevistar els autors amb una única pregunta: «Què es proposava vostè a l'escriure aquesta obra?». Les respostes que donà l'autora a aquesta qüestió varen ser diverses. En una ocasió, com en el cas de l'obra *Pare... Pare...* (1932), confessà que la seua voluntat era, simplement, entreindre el públic. En una altra, en canvi, manifestà intencions clarament més crítiques, com en *Vicenteta*, quan declarà que es proposava evidenciar el tipus de dona que veu transcórrer

els dies d'una existència plena de renúncies i de sacrificis, tot pendent de l'amor d'un home. Aquesta declaració, ens atrevim a dir «de principis», ens podria dur a pensar en una certa voluntat de reivindicació de gènere. Tanmateix, sembla que va ser una qüestió molt tangencial en el conjunt de la seua obra dramàtica.



Imatge 3.

En algunes publicacions de sainets donaven veu a la intenció literària de l'autor/a (en Monzó, Pilar. *El Chénit de Tana: sáinet en un acte y en prósa*. València: Carceller, 1931).

En l'obra de Monzó, almenys en la que coneixem, té un pes molt més significatiu la crítica de determinades debilitats humanes com la falsedat. Un exemple molt clar d'aquesta afirmació la trobem en el sáinet *Vicenteta* (1931). En la peça l'autora presenta la història d'una família, composta per un pare i tres germanes, filles de dues mares diferents. Vicenteta, la major, és qui s'ocupa de tindre cura de la casa i del pare, Ramon. En canvi, Josefina i Salvadora tenen com a dèria trobar un bon marit, ric i de bona posició.<sup>16</sup> La crítica en aquesta obra gira al voltant de tres eixos fonamentals: en primer lloc, l'autora denuncia la frivolitat a través dels personatges de Salvadora i Josefina, i com a contrapunt hi ha la protagonista, Vicenteta, que encarna el valor de la humilitat i l'abnegació.<sup>17</sup> En segon lloc, a través de la família protagonista, Monzó de Roca critica el desig d'aparentar que tenen algunes persones que, tot i que pertanyen a una classe social humil, volen fer veure que tenen un origen més elevat. En tercer lloc, l'autora, mitjançant del personatge de don Rafael jutja, per una part, la hipocresia d'una societat que tracta les persones segons el seu poder adquisitiu i, per una altra, els nous rics, gent vinguda a més que tracta amb menyspreu i supèrbia la

<sup>16</sup> Els principals personatges d'aquesta galeria la completen don Rafael, amo de la casa on la família passa les vacances d'estiu, i Rodrigo i Manolito, els pretendents de Vicenteta.

<sup>17</sup> Qui aconseguirà un bon matrimoni en casar-se amb don Rafael.

classe social baixa de la qual procedeixen. Amb tot, en el desenllaç de l'obra hi ha un cert intent d'harmonitzar les relacions entre classes socials.

Aquest esquema de crítica a través dels seus personatges es repeteix en altres obres de l'autora, per exemple, en *Pare... Pare...* (1932), l'acció de la qual se situa en un balneari on coincideixen diferents personatges. Per una banda, hi ha els principals arquetips femenins, Càndida, una fadrina rica, i la seua jove criada Silvestra, que aspiren a aconseguir un bon matrimoni; per una altra, els rols masculins, que tornen a encarnar la hipocresia. La resolució de la trama apunta de bell nou cap a una conciliació dels interessos de tots els personatges, i novament, la més humil, Silvestra, és que ix millor parada.

En conjunt, considerem que un dels aspectes més destacables de la producció dramàtica de Monzó és la recerca d'equilibri entre les classes socials. De fet, alguns dels seus sainets reflecteixen la recerca de la solidaritat entre la classe social alta i la gent d'origen humil. Aquest seria el cas de les obres *La falta de Marieta* (1930?) i *El Amo* (1932). En la primera presenta un taller de costura en el qual ha faltat a treballar Marieta, una jove aprenent de família nombrosa i humil. El pes argumental d'aquesta obra recau sobre les fèmies que encarnen valors com la valentia, l'abnegació, la capacitat de treball i, sobretot, la solidaritat. Aquesta última qualitat és compartida pels personatges masculins, que es caracteritzen, en general, per presentar trets negatius com la mandra, la gasiveria i la covardia. D'aquesta forma, Monzó de Roca exhibeix el caràcter bondadós de María, una mestra de modistes que convenç les seues treballadores per a ajudar econòmicament la família de Marieta, la mare de la qual acaba de tindre un seté fill.

La solidaritat de la classe social alta amb les més humils també la trobem en *El Amo*. En aquesta obreta se centra en la relació de Julio, amo d'una alqueria, i Blaiet, un dels seus jornalers. L'autora mostra una classe social humil, representada per Blaiet, un individu amb una gran dignitat i que es conforma amb menjar mínimament, i una classe elevada, encarnada per Julio, un personatge amb un gran sentit de la justícia i generós amb les persones més pobres.

Aquesta recerca d'equilibri i de conciliació entre els diferents estrats socials en les obres de Monzó de Roca, en un context històric com el de la II República, podria respondre, doncs, a una posició de compromís entre l'immobilisme burgès, el qual no volia cedir a las reivindicacions històriques de la classe treballadora i la impaciència del proletariat, que pretenia que desaparegueren la injustícia i la diferència social de la nit al matí. En aquest sentit, obres com les de Pilar Monzó de Roca i les de Vicenta Matalí de Almenar, al nostre parer, donen a entendre una relació-dependència matrimonial, circumstància que, com en altres dones artistes, pogué determinar l'abandó de l'escriptura escènica (com a mínim públicament).



Imatge 4.

Detall de la publicació del sainet *Visanteta* (Monzó, Pilar. *Visanteta: boseto de comedia en un acte y en prósa*. València: Carceller, 1931).

#### 4. Conclusions

Després d'aquesta aproximació al món de les saineteres valencianes i, de manera més específica, al de Pilar Monzó de Roca, podem afirmar de forma rotunda que un estudi més aprofundit de la producció dramàtica valenciana escrita per dones podria completar la visió crítica que es tenia fins ara de la dramaturgia popular. Una visió, per altra banda, evidentment dominada per autors masculins. A més a més, l'anàlisi d'algunes de les obres de Pilar Monzó ha suscitat especialment el nostre interès sobre el paper que tingué la dona com a escriptora en el context de la II República i, per una altra banda, per les preocupacions socials subjacents.

Casos com el de Monzó, en la nostra opinió, rebel·len, com ja hem assenyalat adés, una relació/dependència matrimonial. Circumstància que, molt probablement, pogué determinar l'abandonament de l'escriptura escènica –com a mínim, pública– a causa de diversos factors: causes familiars, dependència de l'home, la pressió social, etc.

Estem segures que algunes d'eixes circumstàncies ajudaran a explicar per què resulta difícil seguir l'evolució literària o dramàtica d'aquestes escriptores. O, almenys, serviran per a reunir algunes dades més concretes sobre les seues biografies, la seua formació intel·lectual, les seues relacions literàries, etc. En

definitiva, no ens resignem a creure que tota aquesta informació s'haja perdut sense remei. Cal aprofundir, per tant, en l'escriptura de les dones saineteres i en les causes o els possibles motius de la seua desaparició de l'escena literària, en tant que pràcticament totes elles sembla que deixaren d'escriure i d'estrenar obres a mitjan dels anys 30.

### Referències bibliogràfiques

- Almela i Vives, F. (1964) «Pròleg», a Sánchez-Cutillas, C., *Un món rebel*, València, Edició de l'autora.
- Alpera, L. (2004) «Les dues expressions poètiques de V. A. Estellés: El lirisme i la narrativitat», *Sobre poetes valencians i altres escrits / 3*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, pp. 22-41.
- Burgos, R. (2018) «Entre la reivindicación y el rescate», *El País*, 15/10/2018 [[https://elpais.com/ccaa/2018/10/15/valencia/1539627684\\_845909.htm](https://elpais.com/ccaa/2018/10/15/valencia/1539627684_845909.htm)], darrera consulta: febrer 2021].
- Casas, F. de (1994) «Las Trobairitz: canon poético y voz femenina», *Las sabias mujeres: educación, saber y autoría (siglos III-XVII)*, coordinat per María del Mar Graña Cid, Asociación Cultural Al-Mudayna, pp. 189-202.
- Diccionari biogràfic de dones*, Xarxa Vives d'Universitats / Generalitat de Catalunya / Consell de Mallorca. [[http://www.dbd.cat/fitxa\\_biografies.php?id=66](http://www.dbd.cat/fitxa_biografies.php?id=66)], darrera consulta: febrer 2021].
- Escartí, V. J. (2011) «Estudi introductor. L'obra literària d'Isabel de Villena», *Vita Christi* d'Isabel de Villena, Diputació de València/-Institució Alfons el Magnànim, pp. 15-48.
- Herrero Herrero M. A. (2009) *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*, Col·lecció Lilith Joven, Publicacions de la Universitat d'Alacant.
- ([2016]) *Esriptores valencianes de l'edat moderna: catalogació, contextualització i difusió*, tesi doctoral, Universitat d'Alacant.
- ([2018]) *L'univers literari de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII*, València, Institució Alfons el Magnànim, «Estudis universitaris», núm. 152.

- Hormigón, J. A. (dir.) (1997) *Autoras en la Historia del Teatro Español (1500-1994)*, vol. II, Siglo XX (1900-1975), ADE.
- Lacueva i Lorenz, M. ([2013]) *Elles prenen la paraula Recuperació crítica i transmissió a les aules de les escriptores valencianes de postguerra: una perspectiva des de l'educació literària*, Tesi doctoral, Universitat de València.
- (2019) *Les dones fortes. La narrativa valenciana sota el franquisme*, València, Institució Alfons el Magnànim, «Estudis universitaris», núm. 161.
- (2020) «“No em silencieu!”: La literatura catalana sota el franquisme», *Revista Valenciana de Filologia*, núm. IV, pp. 15-45.
- Lacueva i Lorenz, M. i Herrero Herrero, M. A. (2016) «Construyendo las genealogías femeninas literarias valencianas: estado de la cuestión», *Identidad, género y nuevas subjetividades*, Instituto de Estudios Ibéricos e Iberoamericanos de la Universidad de Varsovia, pp. 67-87.
- Lloret i Esquerdo, J. «El sainet valencià durant el segle XX». *L'Aiguadolç*, [en línia], 1994, Núm. 19, pp. 43-58, [<https://www.raco.cat/index.php/Aiguadolc/article/view/65200>].
- March, R. (2020) «Pilar Monzó de la Roca, dona sainetera», *Revista Valenciana de Filologia*, núm. IV, pp. 95-108 [<https://doi.org/10.28939/rvf.v4.132>].
- Martí i Ascó, M. (2004) «Cultura literària de la dona en la València dels segles XVI i XVII», *Escriptors valencians de l'Edat Moderna*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, pp. 121-137.
- Miralles E. i Zaragoza, V. «Écrits féminins catalans. Bilan et perspectives», *Clio. Femmes, Genre, Histoire*, 35, 2012, pp. 177-190.
- Monzó, P. ([1930?]) *La falta de Marieta: sainete en un acte y en prosa*, València, [s.n.], (La Gutenberg).
- (1931) *Visanteta: boseto de comedia en un acte y en prosa*, València, Carceller.
- (1931) *El Chénit de Tana: sainet en un acte y en prosa*, Valencia, Carceller.
- (1932) *Pare... pare...: choguet en un acte y en prosa*, València, [Carceller].
- (1932) *El Amo: boseto de comèdia en un acte y en prosa*, València, Carceller.
- Mulet, C. (2020) «Escriure des del ventre. Una panoràmica dels estudis sobre Maria Ibars», *Revista Valenciana de Filologia*, núm. IV, pp. 47-74.

- Pérez i Moragón, F. (1993) «Teatre en català a València durant el franquisme: crisi d'un model escènic», *Caplletra* 14 (Primavera 1993), pp. 49-66.
- Riquer, I. de (2000) «Las “Trobairitz”», *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua castellana)*, Iris M. Zavala (coord.), vol. 6, pp. 27-39.
- Roig, R. i Lluç, V. (2019) «Pilar Monzo de Roca i les saineres valencianes. Reparació d'un oblit», *Una metàfora de la vida*, Valencia: Associació Cultural Bda. Sda. Família Corea. [[https://issuu.com/lilibretcorea2019/docs/lilibret\\_corea\\_2019](https://issuu.com/lilibretcorea2019/docs/lilibret_corea_2019)], darrera consulta: febrer 2021].
- Sansano, G. (1997) «Per una revisió del sainer valencià del segle XIX: Josep Bernat i Baldoví, un exemple», *Josep Bernat i Baldoví. Obra completa. I Teatre*, ed. facs., Sueca, Afers, pp. 13-20.
- Sansano, G., L. Picó i M. A. Herrero ([2005]) «Una cara desconocida del teatro popular. Las escritoras de sainetes valencianas (1920-1970)», *II Congreso Internacional de la Sociedad Española de Estudios Literarios de Cultura Popular (SELICUP)* «Literatura y Cultura Popular en el nuevo milenio», Universitat de La Corunya, 10-12 de novembre de 2005 [comunicació inèdita].
- Zaragoza, V. ([2016]) «*En vers vull desafiar...: la poesia femenina a l'àmbit català (segles XVI-XVIII): edició crítica*, tesi doctoral, Universitat de Girona.

---

María de los Ángeles Herrero Herrero  
Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana  
mangels.herrero@ua.es  
orcid.org/0000-0003-4782-7403

Doctora per la Universitat d'Alacant (PD «Llengua i Literatura Catalanes»), premi extraordinari de doctorat i Llicenciada amb grau en Filologia Catalana. És professora ajudant doctora del Departament de Filologia Catalana a la Universitat d'Alacant. Ha treballat en projectes d'investigació sobre el teatre popular valencià i la poesia castellana dels Segles d'Or. Té publicats estudis sobre les lletres femenines com *Lletraferides modernes. Catàleg de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII* (2009) o *L'univers literari de les escriptores valencianes dels segles XVI-XVIII* (2018), així com sobre la novel·la històrica de Vicent J. Escartí o la parla castellana de l'Alt Vinalopó.

Lliris PICÓ I CARBONELL  
Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana  
lliris.pico@ua.es

És professora de Llengua Catalana i de Literatura Catalana Infantil a la Universitat d'Alacant i secretària de la Delegació d'Alacant de l'Institut d'Estudis Catalans. És autora de les novel·les *Helena: un record sempre és mentida* (2002), *Les ales de la memòria* (2003), *L'olor dels crisantems* (2005), *Claus de serp* (2007), *Moisés, estigues quiet* (2015), *El vell i el far* (2019), *Ventalls de paper* (2019). Les seues obres han rebut diversos guardons, el Premi Enric Valor de Narrativa Juvenil (2014) i el Premi de la Crítica dels Escriptors Valencians al millor llibre de narrativa juvenil (2016), per l'obra *Moisés, estigues quiet*.